

Міністерство освіти і науки України
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Кафедра права (№ 702)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Керівник проектної групи

А.Є. Голубов

(підпис) (ініціали та прізвище)

«31» серпня 2020 р.

**РОБОЧА ПРОГРАМА ОБОВ'ЯЗКОВОЇ
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

(назва навчальної дисципліни)

Галузь знань: 08 Право
(шифр і найменування галузі знань)

Спеціальність: 081 Право
(код та найменування спеціальності)

Освітня програма: Право

Форма навчання: денна

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

Харків 2020 рік

Робоча програма з дисципліни Практика Європейського суду з прав людини
для студентів за спеціальністю 081 Право
освітня програма «Право»

«31» серпня 2020 р., – 16 с.

Розробник: Стебелєв А.М. к.ю.н, ст. викладач
(прізвище та ініціали, посада, науковий ступінь і вчене звання)

(підпис)

Робочу програму розглянуто на засіданні кафедри права
(назва кафедри)

Протокол № 1 від « 31 » серпня 2020 р.

Завідувач кафедри д.ю.н., проф
(науковий ступінь і вчене звання)

(підпис)

Спіцина А.О.
(ініціали та прізвище)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, спеціалізація, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни
		Денна форма навчання
Кількість кредитів: денна форма навчання – 5;	Галузь знань: 08 Право Спеціальність: 081 Право Освітня програма «Право» Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)	Цикл загальної підготовки
Кількість модулів – 2		Навчальний рік
Кількість змістових модулів – 2		2020/ 2021
Індивідуальне завдання – реферат, есе, юридичний висновок		Семестр
Загальна кількість годин: денна форма навчання – 64/150;		5
		Лекції ¹⁾
Кількість тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 2		32 годин
		Практичні, семінарські¹⁾
		32 годин
		Лабораторні ¹⁾

		Самостійна робота
		86 годин
		Вид контролю
		іспит

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної роботи становить:

для денної форми навчання – 64/86;

¹⁾ Аудиторне навантаження може бути зменшене або збільшене на одну годину в залежності від розкладу занять.

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни «Практика Європейського суду з прав людини» є забезпечити вироблення вмінь і навичок щодо застосування практики Європейського суду з прав людини у практичній діяльності.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Практика Європейського суду з прав людини» є:

- з'ясувати особливості механізму захисту прав людини відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод;
- з'ясувати особливості структури та складу Суду, порядок його формування та процес розгляду ним заяв;
- засвоїти особливості застосування основних норм Конвенції та протоколів до неї Судом;
- навчитися встановлювати факти порушення державою конвенційних прав у конкретних ситуаціях;
- навчитися складати звернення до Суду;
- навчитися вести переписку з Судом.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати:

- історичні умови прийняття та розвиток Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), права та свободи, передбачені Конвенцією та протоколами до неї;
- порядок утворення, склад та внутрішню структуру Суду;
- юрисдикцію Суду;
- порядок і форми діяльності Суду;
- умови прийнятності та сумісності з Конвенцією індивідуальних заяв;
- порядок виконання рішень Суду;
- юридичну природу рішень Суду;
- зміст основних конвенційних прав;
- обов'язки держави, що впливають з норм Конвенції та протоколів до неї;
- зміст основних конвенційних понять у їх тлумаченні Судом;
- особливості застосування основних норм Конвенції та протоколів до неї Судом.

Результати навчання: відшукувати правоположення у рішеннях Суду; застосовувати рішення Суду для обґрунтування правової позиції у конкретній справі; оцінювати стверджувані порушення прав людини на предмет перспективності їх оскарження у Суді; складати звернення до Суду; вести переписку з Судом.

Міждисциплінарні зв'язки: навчальна дисципліна пов'язана з дисциплінами «Основи права ЄС», «Міжнародне право».

3. Програма навчальної дисципліни
Змістовий модуль 1. Загальні та спеціальні питання практики
Європейського суду з прав людини

Змістовний модуль «Загальні та спеціальні питання практики Європейського суду з прав людини» містить дев'ять тем.

Тема 1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод: загальна характеристика

Історичні причини й умови прийняття Конвенції. Вихідні засади Конвенції. Її структура та зміст. Протоколи до Конвенції. Місце Конвенції у національних системах права України й інших держав-членів Ради Європи.

Тема 2 Європейський суд з прав людини: загальна характеристика

Порядок утворення, склад і внутрішня структура Суду. Компетенція Суду. Порядок і форми діяльності Суду. Право на звернення до Суду. Умови прийнятності заяви до розгляду в Суді та умови сумісності заяви з Конвенцією. Виконання рішень Суду. Роль Комітету Міністрів Ради Європи у контролі за виконанням рішень Суду.

Тема 3. Право на життя та заборона катування, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження та покарання у практиці Європейського суду з прав людини

Зміст права на життя у практиці Суду. Виникнення та припинення життя людини з точки зору ст. 2 Конвенції. Обов'язки держави, що впливають зі ст.2 Конвенції. Зміст заборони катування, нелюдського або такого, що принижує людську гідність, поводження чи покарання у практиці Суду. Зміст понять «катування», «нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження», «нелюдське або таке, що принижує гідність, покарання» у практиці Суду. Принцип «мінімального рівня жорстокості». Обов'язки держави, що впливають зі ст. 3 Конвенції. Ознаки катування у рішеннях Суду проти України

Тема 4 Право на свободу та особисту недоторканність у практиці Європейського суду з прав людини

Зміст та сфера дії права на свободу та особисту недоторканність у практиці Суду. Обов'язки держави, що кореспондують цьому праву. Вимоги до правомірного позбавлення особи свободи у практиці Суду. Практика Суду щодо випадків правомірного чи неправомірного позбавлення свободи, передбачених Конвенцією. Гарантії прав особи на свободу та на особисту недоторканність. Порушення права на свободу та особисту недоторканність у рішеннях Суду щодо України

Тема 5 Право на справедливий судовий розгляд та право на ефективний засіб юридичного захисту у практиці Європейського суду з прав людини

Право на суд у розумінні ст.6 Конвенції. Обмеження цього права. Поняття «суд», «цивільні права та обов'язки» і «кримінальне обвинувачення» у практиці Суду. Право на справедливий судовий розгляд у інтерпретації Суду. Принципи «справедливості» судового розгляду. Право на публічний судовий розгляд справи у інтерпретації Суду. Право на розгляд справи незалежним і безстороннім судом з погляду Суду. Право на розгляд справи упродовж розумного строку з точки зору Суду. Презумпція невинуватості: тлумачення Судом ч.2 ст.6 Конвенції. Права обвинуваченого у практиці Суду як гарантії права на суд. Зміст права на ефективний засіб правового захисту. Критерій «ефективності» такого засобу. Сфера застосування права на ефективний засіб національного правового захисту. Співвідношення ст.13 з іншими статтями Конвенції. Типові порушення права на справедливий судовий розгляд та права на ефективний засіб юридичного захисту у рішеннях Суду щодо України

Тема 6 Право на повагу до особистого й сімейного життя та заборона дискримінації у практиці Європейського суду з прав людини

Зміст права на повагу до приватного і сімейного життя, на повагу до житла, права на недоторканність кореспонденції, телефонних розмов. Поняття «приватне життя», «сімейне життя», «житло» в інтерпретації Суду. Втручання у право на повагу до приватного і сімейного життя. Межі прав, передбачених ст.8 Конвенції. Обов'язки держави, що впливають зі ст.8 Конвенції. Баланс між інтересами особи та суспільства як «лакмусовий папірець» виконання обов'язків держави щодо особи. Типові порушення права на повагу до особистого й сімейного життя у рішеннях Суду щодо України. Зміст заборони дискримінації. Несамостійний характер права на недискримінацію, передбаченого ст.14 Конвенції. Поняття та мотиви дискримінації. Ситуації стосовно дискримінації, що можуть і не можуть порівнюватися. Позитивні обов'язки держави із забезпечення права на недискримінацію та «дискримінація навпаки» («позитивна дискримінація»).

Змістовий модуль 2. Загальні та спеціальні питання практики щодо політичних права

Тема 7 «Свобода віросповідання та свобода вираження поглядів у практиці Європейського суду з прав людини»

Зміст свободи віросповідання. Поняття «свобода думки, совісті та віросповідання», «абсолютна свобода переконань», «сповідування переконань» в інтерпретації Суду. Втручання у свободу віросповідання. Критерії відповідності такого втручання Конвенції. Зміст свободи

вираження поглядів. Сфера дії свободи вираження поглядів. Розмежування суджень про факти і оціночних суджень у практиці Суду. Втручання у свободу вираження. Критерії відповідності такого втручання Конвенції. Доктрина «сторожового пса». Типові порушення свободи віросповідання та свободи вираження поглядів у рішеннях Суду щодо України

Тема 8 Право на свободу об'єднань і право мирно володіти майном у практиці Європейського суду з прав людини

Зміст права на створення профспілок та на участь у них. Зміст права на свободу мирних зборів. Позитивні обов'язки держави із забезпечення цього права. Зміст права на свободу об'єднань. Сфера дії права на свободу об'єднань. Втручання держави у право на свободу об'єднань. Критерії відповідності такого втручання Конвенції. Зміст права власності відповідно до Конвенції. Поняття власності. Загальні принципи права на повагу до власності. Втручання в користування майном. Справедлива рівновага між загальними інтересами та основоположними правами людини. Правомірне позбавлення власності: конвенційні вимоги та судова практика. Типові порушення права на свободу об'єднань і права мирно володіти майном у рішеннях Суду щодо України.

Тема 9 «Практика застосування Європейським судом з прав людини інших статей Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї»

Право на вільні вибори у практиці Суду. Вимоги до проведення виборів. Загальна характеристика практики застосування Судом матеріальних норм протоколів до Конвенції. Заборона рабства та примусової праці у практиці Європейського суду з прав людини. Поняття рабства та примусової праці Гарантії ст. 4 Конвенції Позитивні обов'язки держави, згідно зі ст. 4 Конвенції Зміст принципу «жодного покарання без закону» у практиці Суду. Сфера дії та межі ст. 7 Конвенції. Обов'язки держави згідно зі ст. 7 Конвенції Поняття шлюбу у практиці Суду. Сфера дії та межі ст. 12 Конвенції

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин				
	Денна форма				
	Усього	У тому числі			
		л	с	лаб.	с. р.
Модуль 1.					
Змістовий модуль 1. Загальні та спеціальні питання практики Європейського суду з прав людини					
Тема 1.	13,5	2	2		9,5

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин				
	Денна форма				
	Усього	У тому числі			
		л	с	лаб.	с. р.
Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод: загальна характеристика					
Тема 2. Європейський суд з прав людини: загальна характеристика	13,5	2	2		9,5
Тема 3. Право на життя та заборона катування, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження та покарання у практиці Європейського суду з прав людини	17,5	4	4		9,5
Тема 4. Право на свободу та особисту недоторканність у практиці Європейського суду з прав людини	17,5	4	4		9,5
Тема 5. Право на справедливий судовий розгляд та право на ефективний засіб юридичного захисту у практиці Європейського суду з прав людини	17	4	4		9
Тема 6. Право на повагу до особистого й сімейного життя та заборона дискримінації у практиці Європейського суду з прав людини	15	2	4		9
Модульний контроль	2	2	-		
Разом за змістовим	96	20	20		56

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин				
	Денна форма				
	Усього	У тому числі			
		л	с	лаб.	с. р.
модулем 1					
Змістовий модуль 2. Загальні та спеціальні питання практики щодо політичних прав					
Тема 7. Свобода віросповідання та свобода вираження поглядів у практиці Європейського суду з прав людини	18	4	4		10
Тема 8. Право на свободу об'єднань і право мирно володіти майном у практиці Європейського суду з прав людини	18	4	4		10
Тема 9. Практика застосування Європейським судом з прав людини інших статей Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї	16	2	4		10
Модульний контроль	2	2			
Разом за змістовим модулем 2	54	12	12		30
Усього годин	150	32	32		86

5. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
		Денна форма навчання
1	Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод: загальна характеристика	2

2	Європейський суд з прав людини: загальна характеристика	2
3	Право на життя та заборона катування, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження та покарання у практиці Європейського суду з прав людини	4
4	Право на свободу та особисту недоторканність у практиці Європейського суду з прав людини	4
5	Право на справедливий судовий розгляд та право на ефективний засіб юридичного захисту у практиці Європейського суду з прав людини	4
6	Право на повагу до особистого й сімейного життя та заборона дискримінації у практиці Європейського суду з прав людини	4
7	Право на свободу об'єднань і право мирно володіти майном у практиці Європейського суду з прав людини	4
8	Право на свободу об'єднань і право мирно володіти майном у практиці Європейського суду з прав людини	4
9	Практика застосування Європейським судом з прав людини інших статей Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї	4
	Разом	32

6. Теми практичних занять

Не передбачено

7. Теми лабораторних занять

Не передбачено

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
		Денна форма навчання
1	Правове регулювання процедури звернення людини та громадянина за захистом своїх прав і свобод до Європейського суду з прав людини	9,5
2	Вплив рішень Європейського Суду на внутрішнє право держав - учасниць Конвенції.	9,5

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
		Денна форма навчання
3	Рішення Європейського Суду з прав людини щодо України по скаргах про порушення прав у сфері кримінальної юстиції.	9,5
4	Обмеження права на приватне життя в порядку кримінально-процесуальної і оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів.	9,5
5	Межі допустимої критики щодо політичних діячів, державних органів і приватних осіб.	9
6	Аналіз матеріалів справи Ейхмана.	9
7	Адміністративно-правові форми захисту прав і свобод людини і громадянина	10
8	Аналіз справи «Головань проти України»	10
9	Справа «брумареску проти Румунії»	10
	Разом	86

9. Індивідуальні завдання

Не передбачено

10. Методи навчання

Проведення аудиторних лекцій, семінарських (практичних) занять, індивідуальні консультації (при необхідності), самостійна робота студентів за матеріалами, опублікованими кафедрою (методичні, навчальні посібники), підручниками, електронним ресурсом.

11. Методи контролю

Проведення поточного контролю, письмового модульного контролю, фінальний контроль у вигляді іспиту.

12. Критерії оцінювання та розподіл балів, які отримують студенти

12.1. Розподіл балів, які отримують студенти (кількісні критерії оцінювання)

Складові навчальної роботи	Бали за одне заняття (завдання)	
	Кількість занять	Сумарна кількість балів

Складові навчальної роботи	Бали за одне заняття (завдання)	
	Кількість занять	Сумарна кількість балів
Змістовний модуль 1		
Робота на лекціях	8	1
Робота на семінарських заняттях	8	1...5
Студентський науковий гурток	4	0...3
Модульний контроль	1	10...14
Усього	21	30...50
Змістовний модуль 2		
Робота на лекціях	8	1
Робота на семінарських заняттях	8	1...3
Студентський науковий гурток	4	0...3
Модульний контроль	1	10...14
Усього	21	30...50
Усього за семестр	42	60...100

Білет до іспиту складається з двох запитань. Максимальна сума балів за кожне запитання – 50 балів.

12.2. Якісні критерії оцінювання

- Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні знати:
- історичні умови прийняття та розвиток Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), права та свободи, передбачені Конвенцією та протоколами до неї;
 - порядок утворення, склад та внутрішню структуру Суду;
 - юрисдикцію Суду;
 - порядок і форми діяльності Суду;
 - умови прийнятності та сумісності з Конвенцією індивідуальних заяв;
 - порядок виконання рішень Суду;
 - юридичну природу рішень Суду;
 - зміст основних конвенційних прав;
 - обов'язки держави, що впливають з норм Конвенції та протоколів до неї;
 - зміст основних конвенційних понять у їх тлумаченні Судом;
 - особливості застосування основних норм Конвенції та протоколів до неї Судом.

12.3 Критерії оцінювання роботи студента протягом семестру
Необхідний обсяг знань і вмінь для одержання позитивної оцінки:

Задовільно (60 – 74). Показати мінімум знань та умінь. Знати основні терміни і поняття. Уміти користуватися письмовими джерелами. Знати основні історичні події, пов'язані з даною темою. Проводити порівняння законодавчих норм з різних джерел.

Добре (75 – 89). Твердо знати мінімум, виконати всі завдання, пов'язані з тематикою занять. Уміти: прослідкувати еволюцію державності та правових систем, вміти аналізувати зміни у законодавстві.

Відмінно (90 – 100). Виконувати всі завдання з оцінкою «відмінно». Досконально знати всі теми та уміти застосовувати їх при вирішенні практичних завдань, пов'язаних із функціонуванням держави та права.

Шкала оцінювання: бальна і традиційна

Сума балів	Оцінка за традиційною шкалою	
	Іспит, диференційований залік	Залік
90 – 100	Відмінно	Зараховано
75 – 89	Добре	
60 – 74	Задовільно	
0 – 59	Незадовільно	Не зараховано

12.4 Дотримання вимог академічної доброчесності студента під час вивчення навчальної дисципліни

Під час вивчення навчальної дисципліни студенти мають дотримуватися загальноприйнятих морально-етичних норм і правил поведінки, вимог академічної доброчесності, передбачених Положення про академічну доброчесність Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (<https://khai.edu/assets/files/polozhennya/polozhennya-pro-akademichnu-dobrochesnist.pdf>)

13. Рекомендована література

Основна література:

1. Європейська Конвенція про громадянство. Міжнародний договір від 7 листопада 1997 р. Бюлетень законодавства і юридичної практики України. 2001. № 11. С. 69 77.
2. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин від 5 листопада 1992 року. Офіційний вісник України. 2006. № 50. Ст. 3381.
3. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. Офіційний вісник України. 2008. № 93.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. Офіційний вісник України. 1998 р. № 13.

5. Конвенція про статус апатридів. Міжнародний договір від 28 вересня 1954 р. (Витяг). Бюлетень законодавства і юридичної практики України. 2001. № 11. С. 131-139.
6. Конвенція про статус біженців. Документ ООН від 28 липня 1951 р. (Витяг). Бюлетень законодавства і юридичної практики України. 2001. № 11. С. 111-120.
7. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. Офіційний вісник України. 2008. № 93.
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. Офіційний вісник України. 1998. № 13.
9. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / уклад. і наук. ред. О. Л. Жуковська. – К. : ВПОР, 2004. – 960 с.
10. Європейський суд з прав людини. Судова практика. – Вип. 2 : Стаття 2 ЄКПЛ. "Право на життя" : у 3 кн. / за заг. ред. В. Г. Буткевича. – К. : Ред. журн. "Право України", 2011. – 1164 с.

Допоміжна література

1. Антонович М. Україна в міжнародній системі захисту прав людини : монографія / М. Антонович. – К. : KM Academia, 2000. – 262 с.
2. Баймуратов М. А. Защита прав женщин и детей в период кризисных ситуаций и международное право : монография / М. А. Баймуратов, Нсур Мохаммад Абдель Карим Мусса Аль. – Одесса : Юрид. лит., 2003. – 224 с.
3. Бурлак О. В. Міжнародні стандарти щодо статусу і функціонування національних установ із захисту і заохочення прав людини : монографія / О. В. Бурлак ; Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, Київ. ун-т права. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2012. – 212 с.
4. Захист жінок та дітей на основі міжнародних документів щодо прав людини : міжнар. конф., Ялта, 2-3 черв. 2010 р. / Проект зі зміцнення та захисту прав жінок та дітей в Україні (TRES). – К., 2010. – 376 с.
5. Манукян В. И. Международная защита прав человека: право, прецеденты, комментарии : науч.-практ. пособие / В. И. Манукян. – Киев : Истина, 2010. – 480 с.
6. Методические рекомендации по обращению в Европейский Суд по правам человека / Адвокат. палата Моск. обл. ; авт.-сост.: С. И. Добровольская, В. В. Маликов. – М. : Юстиция, 2011. – 368 с.
7. Нестеренко С. С. Міжнародно-правовий захист прав людини при здійсненні екстрадиції : монографія / С. С. Нестеренко. – О. : Фенікс, 2011. – 192 с.
8. Охорона здоров'я та права людини : ресурс. довід. / за ред.: Дж. Коен, Т. Езер, П. МакАдамс ; передм. А. Найер ; наук. ред. І. Сенюта. – Л. : Медицина та право, 2011. – 600 с.

9. Радченко Б. Є. Інститути громадянського суспільства у захисті прав дитини / Б. Є. Радченко, І. Дубровський ; заг. ред. В. С. Бондаренко ; Ін-т соц. безпеки України. - Х. : Вид. Коваленко В. Ф., 2012. – 144 с.
10. Верланов С. О. Економічні і соціальні права людини: європейські стандарти та їх впровадження в юридичну практику України (загальнотеоретичне дослідження) : монографія / С. О. Верланов ; Акад. прав. наук України, НДІ держ. буд-ва. та місц. самоврядування. – Л. : Край, 2009. – 196 с. – (Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина. Сер. 1, Дослідження та реферати. – Вип. 19).
11. Головченко В. В. Правозастосування і захист прав людини в суверенній Україні : [монографія] / В. В. Головченко, О. В. Головченко. – Чернігів : Вид. Лозовий В. М., 2012. – 328 с.
12. Дашковська О. Р. Жінка як суб'єкт права в аспекті гендерної рівності : монографія / О. Р. Дашковська. – Х. : Право, 2005. – 224 с.
13. Девятова О. В. Решения Европейского суда по правам человека в механизме уголовно-процессуального регулирования / О. В. Девятова. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 200 с. – (Библиотека международного права).
14. Здійснення прав людини в Україні та суспільна мораль (наукові статті й законопроектні пропозиції). - Л. : Край, 2010. – 148 с. – (Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина. Сер. 1. Дослідження і реферати. – Вип. 23).
15. Конституційні права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні : До 60-річчя Загальної декларації прав людини / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К. : Юрид. думка, 2008. – 252 с.
16. Конституційно-правовий статус людини: можливості удосконалення в Україні: колект. моногр. / Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування ; голов. ред. П. М. Рабінович. – Л. : Медицина і право", 2012. – 180 с. – (Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина. Сер. I. Дослідження та реферати. – Вип. 24).

Інтернет-ресурси:

European Court of Human Rights Council of Europe = [Європейський суд з прав людини : офіц. сайт]. – <http://www.echr.coe.int/echr>

Human Rights Education : інформ. ресурс Регіон. Інформ. Центру для Схід. Європи ООН. – www.humanrightseducation.info

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини : офіц. сайт. – <http://www.ombudsman.gov.ua>

Українська Гельсінська спілка з прав людини : офіц. сайт. – <http://helsinki.org.ua>

Права людини в Україні : інформ. портал Харк. правозахисн. групи. – <http://khpg.org>

Права людини : онлайн-б-ка Харк. правозахисн. групи. – <http://library.khpg.org>

Розуміємо права людини : сайт Всеукр. освіт. прогр. – <http://edu.helsinki.org.ua/index.php>

HealthRights : портал захисту прав пацієнтів. – www.healthrights.in

XenoDocuments : [портал протидії расизму, ксенофобії та нетерпимості в Україні]. – www.xenodocuments.org.ua

Професійна юридична система МЕГА-НАУ – <http://zakon.nau.ua/>